

Zakir Hacı oğlu ZEYNALOV, i.ü.f.d., dos.
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

Rəşad Çingiz oğlu MƏMMƏDOV
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
E-mail: resadmemmedov691@gmail.com

QARABAĞ VƏ ŞƏRQİ ZƏNGƏZUR ƏRAZİLƏRİNDƏ TURİZMİN İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

Xülasə

Azərbaycan Respublikası sosial-iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdən biri sayılır. Respublikamızın inkişaf etməsinin ən əsas məqamlarından biri də coğrafi mövqeyinin uyğun olmasıdır. Coğrafi mövqeyinin uyğun olmasının əsas yararlarından biri də həmin ölkədə turizmin inkişaf etməsini misal göstərmək olar. Respublikamızda hal-hazırda 14 iqtisadi rayon mövcuddur. Bütün iqtisadi rayonlarımız turizm cəhətdən inkişaf etmişdir. Turizmin inkişaf etməsinə təsir göstərən başlıca amillərdən biri də dövlət tərəfindən göstərilən iqtisadi dəstək tədbirləridir. Hal-hazırda işğaldan azad olunmuş ərazilərdə turizmlə bağlı dövlət tərəfindən iqtisadi dəstək tədbirləri görülür. Ümumi anlamda bu ərazilər həm tarixi cəhətdən həm də istirahət cəhətdən çox turistlik əhəmiyyətli bölgələrdir. Bundan əlavə olaraq bizim bütün iqtisadi rayonlarımız destinasiyalı ərazilərdən sayılır.

Açar sözlər: turizm, inkişaf, göstərici, coğrafi mövqe, tendensiya, aqroturizm, dəmir yolu, standartlar.

UOT: 379.85

JEL: Z30, Z32.

Giriş

İşğaldan azad edilmiş bu ərazilərdə turizm sahəsinin inkişafı üçün mühüm aspektlərdən biri də bu ərazilərdə nəqliyyat sektorunun inkişaf etdirilməsidir. Nəqliyyat sektoru inkişaf etməmiş hər hansı bir regionda turizm sahəsinin inkişafından danışmaq qeyri-mümkündür. Nəqliyyat sektorunun inkişafı üçün dövlət tərəfindən lazımi qaydada iqtisadi dəstək tədbirləri görülmüşdür. Bundan əlavə olaraq da nəqliyyat sektorunun inkişaf etməsi, rəqəmsallaşdırılması təkcə turizm sahəsinin inkişafına yox, ümumiyyətlə, ölkəmizin iqtisadiyyatının daha da formalaşmasına müsbət təsir göstərəcəkdir. Çünki, nəqliyyat sektorunun inkişaf etməsi nəticəsində respublikamızda idxal-ixrac potensialı artır, ölkəmizin digər xarici ölkələr ilə inkişafı daha da sürətlənir və idxal-ixrac potensialının artırılması sahəsində ölkəmizdə bank sektoru daha da inkişaf edir.

Tədqiqatın məqsədi: Tədqiqatın əsas məqsədi turizmin inkişaf istiqamətlərini öyrənmək, onun inkişafına təsir göstərən amilləri müəyyən etmək və əsas xüsusiyyətlərini üzə çıxartmaq və ölkəmizin turizm bazarlarında inkişaf istiqamətləri üzrə potensialını müəyyən etmək, mövcud

olmuş bazarın vəziyyətini təhlil etməkdən ibarətdir

Tədqiqatın informasiya mənbəyi: Tədqiqatın informasiya mənbəyini Azərbaycan və rus dillərində nəşr edilmiş və son dövrləri əhatə edən iqtisadi, texniki müasir ədəbiyyatlar, elmi jurnallar, Azərbaycanda professorlar tərəfindən tərtib edilən məqalələri, araşdırmaları, İnternet məkanında mövcud olan Azərbaycan və rus resursları təşkil edir

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Tədqiqat obyektini olaraq Azərbaycanda turizm sahəsində tədqiqat ilə bağlı olan məsələlərin cəlb edilməsi keçmiş dövrdə praktikada rast gəlinməmişdir. Turizmin inkişafında perspektiv istiqamətlərin müəyyən edilməsi, yeni innovasiya və strategiyalardan, həmçinin elektron xidmətlərinin istifadəsinə dair nəticə və təkliflər verilmişdir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti: Tədqiqatın tətbiq edilməsi təcrübəsinin göstərilməsi, dünyanın aparıcı ölkələrində turizmin keçdiyi inkişaf yolu, onların tətbiq etdikləri innovasiyalar, hazırladıqları yeni xidmətləri xarici bazara çıxarılması və zəngin təcrübə rolunu oynayır. Beynəlxalq turizm sahəsində Azərbaycan təcrübəsinin ümumi

mənzərəsinin hazırlanması, onun inkişafı üçün zəruri iqtisadi-hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi və düzgün idarə edilməsi üzrə təkliflərin verilməsi bu sahənin inkişafı üçün vacibdir. Tədqiqatda prinsiplər əsasında Azərbaycanda turizm ilə bağlı həyata keçiriləcək gələcək planların inkişafı özündə əks etdirən üfüqləri və istiqamətləri göstərilir.

Materiallar və müzakirələr.

Ümumiyyətlə, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə dövlət tərəfindən əsaslı şəkildə bərpa işlərinin aparılması, turizm sahəsinin inkişaf etdirilməsi, həmin ərazilərdə turizmin bərpası, orada müasir infrastruktur sahələrinin yaradılması mexanizmi həm Qarabağın, həm də Şərqi Zəngəzurun inkişafının təşkil olunması, dövlət tərəfindən iqtisadi tədbirlərin görülməsi qarşıya qoyulan əsas strateji istiqamətlərdən biri sayılır. Buna səbəb olaraq bərpa prosesi olmadan heç bir ərazinin sosial-iqtisadi cəhətdən inkişafını təmin etmək qeyri-mümkündür. Yenidənqurma işlərinin və ərazilərdə bərpa prosesinin daha da sürətləndirilməsinin həyata keçirilməsi Azərbaycan Respublikasında ümumi anlamda iqtisadi inkişafa təkan verəcək, turizm sahəsi daha da inkişaf edəcək, bölgələrdə iş yerlərinin yaranması prosesinə mümkün şərait yaradacaqdır.

Qarabağ və Şərqi Zəngəzur bölgələri turizm sahəsi olaraq, bir çox alternativ kimi turizmin növlərində yüksək potensiala malikdir. Bu ərazilərdə dövlət tərəfindən dəstək kimi əsasən layihələr həyata keçirilir və bir çox sahələr inkişaf etdirilir. İnkişaf etdirilən sahələr əsasən aşağıdakılardan ibarətdir:

- mağara turizminin inkişafı;
- termal fəaliyyətlərinin həyata keçirilməsi;
- dağ turizmi;
- aqroturizm;
- trekking;
- botanika turizmini əsasən bu sahələrin inkişafına aid etmək olar.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 16 mart tarixli 1897 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritəsinin başlıca istiqamətləri"ndən biri kimi ixtisaslaşmış turizm və əyləncə müəyyən edilmiş, beynəlxalq və yerli ekspertlərlə birlikdə dünya təcrübəsində turizm sahəsində islahatların ən uğurlu modelləri və onların ölkəmizdə tətbiqi imkanları təhlil

edilmişdir. Aparılmış təhlillər nəticəsində turizm sahəsi üzrə strateji yol xəritəsinin ilkin layihəsi hazırlanmışdır [8].

Eləcə də, Azərbaycan Respublikasının əlverişli coğrafi şəraitdə yerləşməsi respublikamızda rəqəmsallaşmanın inkişafını, eyni zamanda, işğaldan azad olunmuş regionlarımızda turizmin inkişafı üçün rəqəmsal enerji və nəqliyyat mərkəzləri statusuna çatmasını və yaxın regionlar üçün regional rəqəmsal mərkəzə çevrilmək potensialını daha da artırır. Respublikamızda turizm sahəsi üçün dövlət tərəfindən iqtisadi dəstək tədbirlərinin həyata keçirilməsi nəqliyyat sektorunda olan rəqəmsallaşmanın ölkədə dayanıqlı rəqəmsal infrastruktur quruculuğu istiqamətində atılan vacib addımlar vardır, ki, həmin layihələri nəzərdən keçirib, təhlilini qeydə alacağıq. Şərqi Zəngəzurun və Qarabağın iqtisadi cəhətdən də əlverişli mövqeyi vardır. Burada metallurgiya sahəsində əlvan metalların inkişafı üçün çox böyük potensial mövcuddur. Ərazi, əsasən qızıl yataqlarının, civənin, xromitin, mərmər kimi daşların, perlit və üzlük tikinti daşlarının yerləşdiyi faydalı qazıntılar ilə məşhurdur.

İqtisadi cəhətdən də rayon coğrafi mövqeyinə, tarixi abidələrinə əsasən turistlərin diqqət mərkəzində olacaqdır. Bura da digər rayonlarda olduğu kimi İstisu, Minkənd, Tutqunçay kimi mineral bulaqları ilə zəngindir, eləcə də, iqlim-balneoloji şəraiti, dağ meşələri ilə zəngin olan ərazi kurortluq məqsədlər üçün gələcəkdə inkişaf etdirilib istifadəyə verilə bilər. Regionda tarixi memarlıq cəhətdən çox qədim abidələr mövcuddur, və bu tarixi abidələrin siyahısına əsasən aşağıdakılar aid edilir.

- Gəncəsər;
- Ağoğlan monastırları;
- Gürcülü;
- Məmmədbəyli türbələri;
- Xudafərin körpüsü və s. aiddir.

Şərqi Zəngəzur rayonunun tarixinə nəzər saldıığımız kimi, Qarabağ iqtisadi rayonuna da diqqət yetirək. Bu iqtisadi rayon Şərqi Zəngəzur rayonu kimi gələcək inkişaf strategiyalarında, turizmin inkişaf edəcəyi ərazidir ki, o, həm də tarixi abidələri ilə də zəngindir. Bu iqtisadi rayon respublikamızın 14 iqtisadi rayonundan biridir. Qarabağ iqtisadi rayonunun sahəsi 7330 kvadrat kilometrdir. Daha dəqiq desək, 2 il bundan öncə (2020-ci ildə) bu iqtisadi rayonda əhalinin sayı

900,3 min nəfər olub, bu da hal-hazırda Azərbaycan Respublikasında yaşayan ümumi əhalinin 8,94%-ni təşkil edir. Tarixə nəzər salsaq görürük ki, bu iqtisadi rayon əsasən 1991- ci ildən 2021-ci ilə kimi Qarabağ iqtisadi rayonu kimi yox, Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu adlandırılmışdır. İqtisadi rayonun tərkibinə əsasən bir sıra rayonlar aid edilir.

Müasir innovasiyalar mərkəzi yəni “Ağıllı şəhər” və “Ağıllı kənd” konsepsiyasının yaradılması-bu layihənin əsas məqsədi, əsasən işğaldan azad olunmuş bölgələrimizdə reallaşdırılması həyata keçirilir. “Ağıllı şəhər” və “Ağıllı kənd” layihələri respublikamızın təkə iqtisadiyyatında deyil, turizm sahəsində də özünü göstərəcəkdir. Turizm sahəsi ilə yanaşı, digər regionlarımızda olan problemlərdən biri də nəqliyyat sektoru ilə bağlıdır ki, onların həll edilməsi sıxlıqların yaranmasını aradan qaldıracaqdır. Bu layihənin icrası bitdikdən sonra nəqliyyat sektoruna da öz böyük töhvəsini verəcəkdir. Layihənin həyata keçirilməsi Prezidentimizin verdiyi qərara əsasən Azərbaycan Respublikasının nəqliyyat, rabitə və yüksək texnologiyalar nazirliyinin tabeliyində olacaqdır.

Azad edilmiş ərazilərin infrastrukturunu düşmənlər tərəfindən tamamilə məhv edildiyindən həmin ərazilərimizdə işlərin həyata keçirilməsi prosesi sıfırdan aparılır və bu da texnoloji yeniliklərin tətbiqini daha da asanlaşdırır. Ona görə də, Şərqi Zəngəzur və Qarabağın bərpası məsələsində innovasiyaların tətbiqi prosesi, əsasən müasir standartlara uyğun olan infrastrukturun yaradılması əsas iqtisadi prioritetlərdən biri sayılır. Bundan sonra həmin iqtisadi rayonların bərpasına uyğun olaraq əldə edilən təcrübələrin digər iqtisadi rayonlarımızda da asan bir şəkildə dövlət tərəfindən tətbiq edilməsi mühim amillərdən biri sayılır.

Ümumilikdə, bərpa prosesi ilə bağlı dövlət tərəfindən turizmə iqtisadi dəstək tədbirlərinin müəyyən edilmiş əsas məqsədlərinə aşağıdakıları aid etmək olar:

- turizm sahəsində bərpa prosesinin həyata keçirilməsinin əsasən keyfiyyətli və qənaətli şəkildə həyata keçirilməsi;
- müasir və beynəlxalq standartlara cavab verən turizm sahəsinə uyğun olan inkişaf modelinin yaradılması;

- azad edilmiş ərazilərdə turizmin inkişafı üçün texnologiya cəhətdən yüksək şəkildə inkişaf etmiş əraziyə çevrilmək;

- qabaqcıl şəkildə turizm şirkətlərinin bərpa edilməsi üçün bu ərazilərə turizm sektorlarının cəlb edilməsi aid edilir.

Turizmlə bağlı iqtisadi dəstək tədbirlərindən biri də işğaldan azad edilmiş ərazilərin sürətli inkişafının təmin edilməsini təmin etmək və turizm potensialının tam olaraq artırılmasını reallaşdırmaq üçün hava limanlarının da tikintisi yaxın illər ərzində nəzərdə tutulur. İlk hava limanı layihəsi Beynəlxalq Füzuli Hava Limanının layihəsidir. Artıq cari ilin yanvar ayının 14-də Füzuli hava limanının təməli qoyulmuşdur. Yeni hava limanı beynəlxalq standartlara uyğun infrastrukturla təchiz ediləcəkdir. Limanın uçuş-enmə zolağının uzunluğu 2800 metr olacaqdır və bu il istifadəyə verilməsi gözlənilir. Hava limanının binası isə ən gec gələn il istifadəyə veriləcəkdir.

Tikinti işləri sürətlə gedərsə cari ildə də istifadəyə verilə bilər. Yeni hava limanının əsas məqsədi xarici qonaqların və turistlərin azad edilmiş ərazilərə, xüsusilə də Şuşaya gəlişini təmin etməkdir. Xarici qonaqlar Füzuli Beynəlxalq Hava Limanına gələrək, çox rahat və qısa müddət ərzində tikintisi həyata keçirilən Füzuli-Şuşa avtomobil yolu vasitəsilə Şuşa şəhərinə gedə biləcəklər. Eyni zamanda azad edilmiş ərazilərdə daha iki hava limanının tikintisi nəzərdə tutulmuşdur. Bu limanlar Zəngilan və Laçın rayonlarının ərazisində inşa ediləcəkdir. Hazırda limanlar üçün uyğun ərazinin seçilməsi həyata keçirilir.

Beynəlxalq Turizm Təşkilatının məlumatlarına əsasən turizm səmərəliliyinə görə neftçıxartma, maşınqayırma sahələrindən sonra dünyada üçüncü yeri tutur. Həm də turizm struktur əmələ gətirən sahə olduğuna görə yeni fəaliyyət sahələrinin yaranmasına, zəif dövlətlərdə məşğulluq probleminin həllində, istifadə edilməyən rekreasiya potensialının təsərrüfatçılıq dövryyəsinə daxil edilməsinə, ölkələr arasında iqtisadi əlaqələrin genişlənməsinə imkan verir. Bu baxımdan da yaxın gələcəkdə Fransa, ABŞ, İtaliya, İspaniya kimi turizmin inkişafına görə fərqlənən dövlətlərlə yanaşı Cənubi Afrika Respublikası, Əlcəzair və Cənub Şərqi Asiyanın bir çox ölkələri beynəlxalq turizm mərkəzlərinə çevriləcəklər. Məhz bu ölkələrdə sosial-iqtisadi

vəziyyət aşağı səviyyədə olduğuna görə onlarda indiyədək turizmin inkişafı kölgədə qalan sahəyə çevrilmişdir. Qeyd etdiyimiz amillərin təsirinin nəticəsidir ki, dünya ÜMM-nin 25%-ni təşkil edən kasıb dövlətlərdə imkansızlığın təsiri altında onlarda turizmə maraq aşağı səviyyədə olmuşdur.

Dünya təcrübəsindən görünür ki, ayrı-ayrı dövlətlər və müxtəlif fəaliyyət sahələri, o cümlədən turizm inkişaf edir. Eyni zamanda, onu da qeyd etmək lazımdır ki, hansı ölkədə insanları maraqlandıran təbiət abidələri, turizmin inkişafı üçün yaxşı infrastruktur, kifayət qədər maliyyə resursları ayrılırsa, ərzaq üçün qiymətlər aşağıdırsa, o dövlətlərdə turizm yaxşı inkişaf edir. Belə ki, son on beş ildə Ümumdünya turizminin orta artımı 4% olduğu halda qardaş Türkiyədə bu göstərici 2 dəfə yüksək olmuşdur. Türkiyədə turizmin inkişafına xərclər xeyli artmış, turizm xidmətlərinin idarə olunmasında və tənzimlənməsində böyük irəliləyişlər baş vermişdir. Ümumdünya Turizm Təşkilatının məlumatlarına görə son 5 ildə Türkiyədə, Əlcəzairdə, Cənubi Afrikada və sair dövlətlərdə turizm sahəsi işçilərinin yaşayış səviyyəsi xeyli yaxşılaşdırılmışdır.

Bütün bunlar belə bir ümumi nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, turizmin inkişafı yalnız dövlətin bu sahənin hesabına daha çox gəlir götürməsi ilə qurtarmır. Əsas məsələ insanların sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması kimi problemin həlli üçün şərait yaratmalıdır. Bununla əlaqədar belə bir faktı qeyd etmək yerinə düşər ki, dünyanın böyük siyasi, iqtisadi və hərbi güc mərkəzi olan ABŞ-da fəhlənin işinə görə bir saatda qazandığı pul orta hesabla 12 dollar təşkil edir. Turizmdə çalışan işçilərin isə bir saatda qazandığı əmək haqqı fəhlənin eyni göstəricisindən 1,6-1,8 dəfə yüksəkdir. Onu da göstərmək yerinə düşər ki, turizmin inkişaf etdiyi dövlətlərdə turistlərin rahatlığı üçün yaxşı yollar, komfort otellər, istirahət evləri, su, istilik təchizatı, idman kompleksləri, rəqəmsal texnologiyaya əsaslanan rabitə sistemləri yaradılır ki, bunlar da regionun sosial inkişafının cəlbedici olmasına imkan verir.

Dünya turizminin üstünlüklərindən faydalanmaq üçün Azərbaycan respublikasında Dövlət Proqramı qəbul olunmuş, Strateji Yol Xəritəsi müəyyən edilmiş və Azərbaycan: 2030 sosial-iqtisadi inkişafın milli prioritetləri arasında turizmin inkişafında layiqincə təmsil olunmuşdur.

Dünyanın inkişaf etməkdə olan dövlətlərindən fərqli olaraq Azərbaycan respublikasında turizmdən faydalanmaq probleminə münasibət xeyli fərqlidir. Bəşəriyyətin həyatına sözün həqiqi mənasında geniş miqyasda nüfuz edən turizmin milli dövlətlərin qarşılıqlarına qoyduqları məqsədlərin reallaşdırılmasında, bu sahənin inkişaf etdirilməsi ilə əlaqədar problemlərə kompleks yanaşma zərurəti yaranır ki, respublikamızda da bu istiqamətdə təsirli tədbirlər həyata keçirilir. Bu zərurətlə şəxələndirmə siyasəti, yaşıl iqtisadiyyat modelinin həyata keçirilməsi ön plana çəkilir. Qeyd edək ki, müasir təsəvvürlərə görə turizm səfərləri dedikdə, bu və ya digər regiona onun ətraf mühitinin, təbiətinin, yerli əhalisinin həyat tərzini, adət və ənənələri, tarixi və milli zənginlikləri ilə tanışlıq və dərk etmə, habelə itirilmiş fiziki və zehni enerjinin bərpası üçün edilən səyahətlər başa düşülür [5, səh-35].

Turizm dünya ölkələrinin maraqlarında, həmçinin Azərbaycan dövlətinin iqtisadi inkişaf strategiyasında özünə mühüm yer tutur. Bu strategiyada ölkənin rekreasiya potensialından istifadə əsasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətlənməsi və əhalinin gəlirlərinin çoxaldılması mühüm yer tutur. Məhz, buna görə də, praktiki tədbirlər sistemində bu cəhəti nəzərə almaq lazımdır. Bu, vəziyyətin həm turistlər, həm turizm müəssisəsi, həm də dövlət mənafeələrinə uyğun olaraq idarə olunmasını tələb edir. Sahələrarası inteqrasiyada mühüm bir vasitə olan turizm siyasət, mədəniyyət, ekologiya və s. kimi sahələrə də güclü təsir edir. Buna görə də, turizmin ölkə iqtisadiyyatındakı rolunu həm sahə, həm də regional idarə etmə baxımından düzgün qiymətləndirmək lazımdır.

Fikrimizcə, Azərbaycanda kənd turizminin inkişafına fərqli qaydada yanaşmaq məqsəduygundur. Həm də bu turizm formasının beynəlxalq səviyyədə başqa ölkə daxilində təşviqinə diqqət gücləndirilməlidir.

Azərbaycan Respublikasının bütünlüklə ərazi bütövlüyünün tam şəkildə qorunması və təmin olunması xalqımızın çoxəsrlik tarixində ən vacib işlərdən biri sayılır. Azərbaycan xalqı bütün olaraq dövlət sərhədlərini bərpa etdi və son yüz ildə hərbi, diplomatik sahədə ən böyük qələbəyə nail olmuşdur. 44 günlük Vətən müharibəsinin yekun nəticəsi qələbə ilə yekunlaşdı. Bundan sonra isə məcburi köçkünlər öz doğma torpaqlarına qayıtdı, eləcə də, əlavə olaraq

vətəndaşların həmin ərazilərdə yerləşməsi və məskunlaşmasına növbəti illərdə imkan yaradılacaqdır. Bu məqsədlərə əsasən həmin işğaldan azad olunmuş ərazilərimizdə müasir infrastrukturun qurulması, insanların yaşaması üçün sağlam həyatın, əlverişli yaşayış mühitinin təmin edilməsi, davamlı məskunlaşma işlərinin görülməsi üçün müasir prinsiplərə əsaslanan komfortlu yaşayış yerinin təmin edilməsi, daimi iş mühitinin qurulması vacib amildir.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərimizin digər bölgələrimizdə olduğu kimi iqtisadi və sosial inkişafı, tarixi mövqeyi bütünlüklə bərpa edilməli, yeni bölgəyə uyğun olaraq iqtisadi fəaliyyətin ən əsas aparıcı həlqələrindən birinə dəyişilməli, ölkəmizin digər regionları ilə eyni şəkildə uyğun inkişaf səviyyəsinə gətirilib çatdırılmalıdır. Regionlarımızda həyata keçirilən dayanıqlı iqtisadi inkişafın nəticəsində potensial resursların təmin edilməsi, təbii resursların bolluğu, ölkəmiz tərəfindən qazanılan tarixi imicin bərpası nəticəsində yenidən sərmayə cəlbinə imkan verəcək.

Respublikamızın bütün regionları möhkəm təməl və infrastruktur üzərində qurulmuşdur. Regionlarımızda infrastrukturun möhkəmləndirilməsi və məskunlaşma işlərinin həyata keçirilməsi nəticəsində bu ərazilərdə bərpa işlərini təmin etməklə bölgənin ölkə üzrə iqtisadi potensialını, eləcə də, iqtisadi fəaliyyətdə payını gələcəkdə artırmaq olar. Qeyd edilənlərlə yanaşı, regionlarımızda yeni beynəlxalq əlaqələrin daha da artırılması və regional ərazidə nəqliyyat logistika dəhlizlərinin bərpa olunması, əsasən ölkəmizdə iqtisadi qlobal bazarlara çıxış imkanlarını daha da artıraraq, işğaldan azad olunmuş ərazilərimizin inkişafına da əhəmiyyətli tökan verəcəkdir. Zəngilan şəhərində nəqliyyat logistika mərkəzi açılacaq və bu region nəqliyyat mərkəzi olacaqdır [10, səh-55].

Kənd turizminin təşviqi bütün səviyyələrdə təşkil edilməlidir. Yəni təşviq sistemi əmək kollektivlərini, şirkətləri, ali və orta ixtisas təhsilinin struktur vahidlərini əhatə etməlidir. Bu məqsədlə kənd turizmi üçün yararlı olan obyektlərin kataloqu hazırlanmalı, onların bir nüsxəsi internetə yerləşdirilməli, digər nüsxəsi isə yerli bələdiyyələrdə saxlanılmalıdır. Bu istiqamətdə dünyada özünü doğrultmuş təcrübə mövcuddur.

Tanışlıq üçün təkcə onu göstərmək kifayətdir ki, İngiltərədə, Almaniyada və digər Qərbi Avropa

dövlətlərində ümumtəhsil və ali məktəblərdə tələbələr qrup halında tətillərində həm ölkənin daxilində, həm də xaricdə təbiəti gözəl olan kəndlərdə turist kimi istirahət edirlər. Eyni təcrübədən respublikamızda da istifadə etməklə kənd turizmindən daha çox insanların faydalanmasına və səmərəliliyinin yüksəldilməsinə nail olmaq olar. Belə ki, respublikamızın şimal bölgəsində “Qəçrəş”, “Təngəaltı”, “Şahdağ”, Qala altıya yaxın kəndlər, Altıağac, Nabran, Afurca, qərbdə Tovuz rayonunda, Gəncədə, Göy-göl rayonunda, Lənkəran-Astara iqtisadi rayonunda, həmçinin İsmayilli, Qəbələ, Qax və qeyd etmədiyimiz digər bölgələrdə kənd turizminin inkişafı üçün çox əlverişli şərait vardır [12, səh-15].

Regionların hər ikisinin turizm potensialı çox genişdir. İndi isə regionların turizmini əks etdirəcəyəm. Şərqi Zəngəzur rayonuna aid olan Zəngilan şəhəri Azərbaycan Respublikasının demək olar ki ən böyük yeraltı, yerüstü sərvətləri ilə zəngin olan perspektiv cəhətdən ən önəmli rayonlarından biri sayılır. Bu iqtisadi rayonda mühüm müalicəvi termal sular mövcuddur. Tarixə nəzər salsaq görürük ki, vaxtilə müxtəlif diyarlardan, yerlərdən həmin termal suların istifadəsi üçün turistlər bu sanatoriyalara gəlirdilər, insanlar burada müalicə olunurdular və istirahət edirdilər. Bu perspektivə görə əsasən Kəlbəcərdə, Şuşada, Zəngilanda bu kimi termal sanatoriya mövcud olması, istifadəyə verilməsi həm tarixdə mövcud olmuş həm də gələcəkdə də inkişaf etdiriləcəkdir. Buna görə də, həmin mərkəzlərdə əsasən yerli və xarici turistlərin axınının olacağı şübhəsizdir.

Bu iqtisadi rayonlar təkcə yayda istirahət üçün yox, həm də qış istirahət mərkəzləri üçün də çox faydalı və əlverişlidir. SSRİ dövrlərinə nəzər yetirsək görürük ki, həm Kəlbəcər, həm də Laçın rayonları turizm bölgəsi kimi tanınır. Bu bölgələrin turizm bölgəsi kimi tanınması da bizim üçün çox əlverişlidir, bu da onu deməyə əsas verir ki, bu ərazilər gələcəkdə də yenidən Respublikamızın turizm bölgəsinə çevriləcəkdir. Regionun özündə Şahdağ kompleksi kimi qış turizm kompleksinin inkişaf strategiyaları üçün olduqca çox əlverişli şərait vardır. Buna misal olaraq Dəmirçidanı, Zivel kəndlərini, İstisu qəsəbəsini qış turizm kompleksi kimi adlandırmaq olar, çünki, onlar olduqca cəlbedici ərazilərdən sayılırlar.

Otuz illik işğaldan azad olmuş Şuşa, Kəlbəcər, Zəngilan, Qubadlı, Laçın, Cəbrayıl rayonları kənd turizminin inkişafı baxımından çox zəngin təbiəti, suyu, havası, meşəsi olan ərazilərdir. Bu ərazilərdə sosial infrastruktur sahələrinin, o cümlədən kənd turizminin inkişafı üçün böyük perspektivlər açılır.

Nəticə

Nəticə etibarlı ilə, o fikrə gəlirik ki, yaşıl iqtisadiyyat modelinin həyata keçirilməsi işğaldan azad olmuş rayonlarda məskunlaşan əhalini zəruri ərzaq məhsulları ilə təmin etmək üçün bitkiçilik və heyvandarlıq məhsullarının istehsalının artırılmasına diqqəti gücləndirməlidirlər. Nəzərə alsaq ki, hazırda Azərbaycanın daxili bazarında bir çox məhsullara, o cümlədən qarğıdalı və günəbaxan yağlarına əhalinin tələbatının xeyli hissəsi idxal, xarici mənbələr hesabına ödənilir. Bu baxımdan idxalı azaltmaq və xaricə valyuta axınını minimumlaşdırmaq üçün Kəlbəcər, Laçın, Qubadlı və digər rayonlarda, xüsusilə Tərtər, Həkəri və s. çayların ətrafında yararlı torpaq sahələrində qarğıdalı, günəbaxan və bir sıra tərəvəz növlərini əkməklə əhalinin bu məhsullara tələbatının ödənilməsində yumşalmalara nail olmaq mümkündür. Regionda emal sənayesinin inkişafı istehsal olunan məhsulları emal etməklə ilk növbədə itkinin qarşısını almağa kömək edər. İkincisi, regionda yeni iş yerlərinin yaranmasına, məşğulluq probleminin həllinə səbəb olacaqdır, üçüncüsü kənddən şəhərə əhalinin miqrasiyasını xeyli azaldacaq, dördüncüsü məhsuldar qüvvələrin inkişafı üçün şərait yaranacaqdır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Azərbaycan Respublikasında iqtisadi rayonların yeni bölgüsü barəsində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı şəhəri, 7 iyul 2021-ci il.
2. Nigar Əfəndiyev və İlqar Hüseynov-Turizmin əsasları-Bakı-2017.
3. Vüsalə Məhərrəmov-Turizmin təşkili-2019 fevral.
4. Köçərli Yalçın Ənvər-Turizmin əsasları-Bakı-2015.
5. B.Ə.Bilalov və dosent.Ç.G.Gülalıyeva-Turizmin əsasları dərslük-Bakı-2015
6. Xalq qəzeti-tarixi ədalət bərpa edildi-2021-sentyabr 5.
7. Dos., İFD, Ceyhun Nəsim İsmayılov-Bank işi mühazirə mətni.
8. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında turizmin inkişafında perspektiv imkanları. Asiman Musayev.Bakı-2022.
- 9.Qarabağ və Şərqi Zəngəzur tamamilə yenidən qurulur-Xalq qəzeti-2021,10 avqust.s.6.
10. Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun iqtisadi inkişafında investisiyaların rolu (turizm).-Bakı 2022, jurnal
- 11.Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin fərmanı-07 iyul 2021. Prezident İlham Əliyev “Şərqi Zəngəzur İqtisadi Rayonunda 1 sayılı Bərpa, Tikinti və İdarəetmə Xidməti”sərəncamı.
- 12.Azərbaycan Respublikasında maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair strateji yol xəritəsi.

Закир Гаджи оглы ЗЕЙНАЛОВ, д.ф.э., доц.

Азербайджанский Государственный Экономический Университет,

Рашад Чингиз оглы МАМЕДОВ

Азербайджанский Государственный Экономический Университет

НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В КАРАБАХСКОМ И ВОСТОЧНО-ЗАНГАЗУРСКОМ КРАЯХ

Резюме

Азербайджанская Республика считается одной из социально-экономически развитых стран. Одним из важнейших аспектов развития нашей республики является соответствующее географическое положение. Пример развития туризма в этой стране является одним из основных преимуществ соответствующего географического положения. В настоящее время в нашей республике насчитывается 14 экономических районов. Все наши экономические районы развиты в туристическом плане. Одним из основных факторов развития туризма являются меры экономической поддержки, оказываемые государством. В настоящее время государством

принимаются меры экономической поддержки в отношении туризма на территориях, освобожденных от оккупации. В целом эти районы очень важны для туризма как в историческом, так и в рекреационном отношении. Кроме того, все наши экономические районы считаются целевыми.

Ключевые слова: туризм, развитие, показатель, географическое положение, тенденция, агротуризм, железная дорога, стандарты.

Zakir Haji oglu ZEYNALOV, ph.d., Associate Professor
Azerbaijan State University of Economics

Resad Chingiz oglu MAMEDOV
Azerbaijan State University of Economics

DIRECTIONS OF TOURISM DEVELOPMENT IN KARABAKH AND EAST ZANGAZUR TERRITORIES

Summary

The Republic of Azerbaijan is considered one of the socio-economically developed countries. One of the most important aspects of the development of our republic is the appropriate geographical location. An example of the development of tourism in that country is one of the main advantages of the appropriate geographical position. Currently, there are 14 economic districts in our republic. All our economic regions are developed in terms of tourism. One of the main factors for the development of tourism is the economic support measures provided by the state. At present, economic support measures are taken by the state in relation to tourism in the territories freed from occupation. In general, these areas are very important for tourism both historically and recreationally. In addition, all our economic regions are considered destination areas.

Key words: tourism, development, indicator, geographic location, trend, agritourism, railway, standards.